

Dos casos de *desarrollismo* al Baix Llobregat

MIQUEL RUIZ CARRILLO

En aquest article es comparen dues poblacions del Baix Llobregat, una situada a l'interior i a la riba esquerra del riu (Sant Joan Despí) i una altra a la riba dreta i amb franja costanera (Viladecans), totes dues afectades en gran manera pel *desarrollismo* de les dècades de 1960 i 1970.

En poc més de deu anys, els canvis econòmics, demogràfics, socials i urbanístics que van patir les poblacions de Sant Joan Despí i Viladecans van significar una transformació radical. El conjunt d'aquests canvis ha significat la transformació més rellevant de la seva història, tant per l'envergadura com pel fet d'haver-se produït en un espai tan curt de temps.

Abans, però, d'arribar a l'etapa del *desarrollismo*, Sant Joan Despí i Viladecans compartien la dedicació a una economia productiva basada gairebé exclusivament en l'agricultura. Sant Joan Despí, malgrat la seva proximitat a la capital catalana, abans de mitjan anys cinquanta no tenia cap indústria ubicada al seu terme municipal tret de la fàbrica de cartró Papers i Cartrons Esteban Bachs i Fills. Viladecans, en canvi, era la seu de tres indústries d'una importància més notable: la factoria de l'empresa Roca S.A., la qual per la seva envergadura i extensió ocupava terrenys de dues poblacions, Gavà i Viladecans; la fàbrica de Levadura Prensada S.A., i la Fàbrica de Sedas y Mezclas de Juan Fábregas y Jorba, més modesta.

INDÚSTRIA I URBANISME

A partir de la segona meitat dels anys cinquanta, la indústria pionera a l'hora d'escollir Sant Joan Despí com a seu d'instal·lacions importants va ser l'empresa agroalimentària Gallina Blanca. Aviat la van seguir altres empreses. Els habitatges dels treballa-

dors que van requerir totes aquestes noves empreses van fer canviar totalment la fisonomia del municipi: primer van donar lloc al barri de les Planes (conegut anteriorment com «urbanització Badalona») i, posteriorment, al barri residencial de Sant Joan, conegut popularment com «el barri de la TV3». Però cal dir que també van eixamplar i van incrementar el nombre d'edificacions al nucli antic, de manera que el paisatge existent fins llavors, configurat per petites casetes de pagès, es va transformar en blocs de pisos on instal·lar l'important contingent de població immigrada.¹

Però l'onada expansiva de la indústria s'escampava per la comarca del Baix Llobregat. A partir de mitjans de la dècada de 1960, a Viladecans, a les tres empreses originàries abans esmentades es van afegir tot un conjunt de companyies, com Synres Ibero-Holandesa, Fàbrica de Panas José Codina Travessa, Metrón, Laboratorios Unisol, Talleres Norma, Indústria del Estampado, Derivados Lácteos S.A (Camy), Eletro-Micra (Bru), Derivan, Parker Española i altres.² La disponibilitat de grans extensions de terrenys planers per a ús industrial, a un preu molt favorable, va facilitar l'elecció de Viladecans com a seu d'un teixit industrial força notable, que donà lloc a una zona industrial de gran envergadura, la qual fins i tot es va projectar de forma conjunta amb municipis limítrofs, com va ser el cas

del «sector industrial Sales», tocant a Sant Boi de Llobregat. Com a mostra d'aquesta implantació, segons dades oficials municipals, l'any 1960 s'havien concedit 12 permisos d'instal·lació o ampliació d'indústries, l'any següent ja eren 17, el 1962 s'arribava als 23 i només tres anys després es duplicava la xifra inicial, amb 28 permisos concedits, una escalada imparabla que no es va aturar durant tota una dècada.

Els treballadors arribats com a mà d'obra per a aquestes empreses van generar la natural necessitat d'habitatges i aviat van sorgir nous nuclis de població a Viladecans, al voltant del nucli antic. Eren, però, barris de diferent naturalesa, que anaven des del pioner, l'anomenat Poblado Roca, uns 600 habitatges construïts a partir de l'any 1958 per l'empresa del mateix nom per als seus treballadors, amb lligams paternalistes similars als d'aquelles colònies industrials que apropiaven els treballadors a l'empresa, però amb una manca de serveis patent, fins al creixement d'edificacions en petits nuclis anteriorment destinats a segones residències, com la urbanització Albarrosa, o bé en altres de nova creació, com el grup d'habitatges Sant Jordi (576 pisos) i el sector anomenat Manso Ratés.

Tots aquests nous nuclis de població van tenir –malauradament– en comú la manca total d'infraestructures bàsiques, com a conseqüència de l'incompliment sistemàtic dels promo-

tors i constructors, combinat amb la permissivitat de les autoritats municipals. En el cas de Viladecans, el fet que disposés de franja costanera i més concretament de platges, juntament amb la seva proximitat a Barcelona van permetre la creació d'instal·lacions permanents destinades a turistes. Aquestes es van convertir en un altre factor distorsionador de l'entorn natural existent, fins arribar al conflicte directe amb els pagesos per l'afectació dels camins rurals naturals.

L'ALLAU MIGRATORI

En l'aspecte demogràfic, el conjunt del Baix Llobregat havia gaudit d'un creixement moderat des de principis del segle XX, el punt més important del qual es va donar a partir de mitjans dels anys vint, quan les grans obres públiques van atraure un contingut important d'immigrants a la capital i les comarques de la seva rodalia. En el cas de Viladecans, que l'any 1900 tenia 1.194 habitants, durant la segona dècada del segle va mantenir una taxa de creixement superior al 6% anual acumulatiu, la qual cosa significava duplicar la població cada onze anys; de fet, a l'inici de la Guerra Civil acollia 3.794 habitants. D'altra banda, Sant Joan Despí va iniciar el segle XX amb 1.171 habitants i durant els anys vint va créixer un total del 32,74%, per arribar a l'any 1936 amb 2.275 habitants.

Però va ser la vinguda de la nova allau immigratòria, a partir dels anys cinquanta, que va disparar el creixement de població a Catalunya (1.400.000 immigrants de 1950 a 1975), afavorint principalment el cinturó industrial de la capital. A començaments dels anys seixanta a Sant Joan Despí

ja constaven 4.771 habitants, que duplicaven els existents només vuit anys abans, el 1952. I aquest creixement demogràfic es va accentuar entre 1960 i 1975, quan Sant Joan Despí, que a l'inici d'aquesta etapa tenia un nombre força reduït d'habitants, va veure incrementada la seva població en un 351% i, en el total del període comprès entre 1950 i 1975, en un 943,79%; aquest és l'increment demogràfic proporcional més important de tota la comarca del Baix Llobregat i del conjunt de Catalunya.³ A principis de la dècada de 1960 també Viladecans va començar una escalada important en nombre d'habitants: l'any 1960 Viladecans tenia 7.508 habitants, però només tres anys després, el 1963, ja se'n comptabilitzaven 9.308 (i a les acaballes de l'any eren prop d'11.000), que deixaven molt lluny aquell increment, abans esmentat, de poc més de 400 habitants en tota la dècada de 1940. D'aquest increment net de 1.800 habitants en tres anys, el creixement vegetatiu havia estat només de 276 persones (633 naixements per 357 defuncions); la resta, concretament 1524 persones, corresponia a població nouvinguda o immigrada a Viladecans. L'any 1965 s'arribava als 12.300 habitants, amb un índex de creixement del 12,76%, el setè de la comarca. Només l'any 1966 Viladecans va créixer un 27,38%, l'índex de creixement més alt en un any de tota la comarca del Baix Llobregat, i va arribar als 15.568 habitants; en tan sols els sis anys que van de 1960 a 1966 la població de Viladecans s'havia duplicat, i de 1952 a 1966 s'havia triplicat. Aquest creixement va ser imparable fins a la meitat dels anys setanta, quan gairebé es va tornar a duplicar entre 1968 i 1975

(1968: 19.000 habitants, 1970: 24.401 i 1975: 36.574).

LES MANCANCES

Com a característica comuna d'aquest desenvolupament fort i sobtat, sense una planificació efectiva ni l'existència d'infraestructures prèvies que fessin de coixí a l'allau immigratòria, cal destacar la transformació del territori i la constatació del dèficit endèmic d'infraestructures urbanístiques i socials com a tònica general del període. La màxima preocupació de les autoritats locals era presentar davant les autoritats supramunicipals una gestió municipal impecable i, si era possible, amb superàvit pressupostari, fossin quines fossin les necessitats reals de la població. Si els recursos municipals ja eren insuficients després d'una llarga postguerra, no es podia ni plantejar la possibilitat d'afrontar les noves necessitats que es generaven ràpidament, cosa agreujada pel fet que els grups oligàrquics locals es negaven a acceptar increments en les aportacions contributives per les seves propietats i exercien una forta pressió per derivar el cost cap a ajuts oficials.

Atesos aquests factors, les poblacions que formaven el cinturó industrial de Barcelona van quedar enfonsades en una situació de dèficit endèmic, tant d'infraestructures com de serveis bàsics, que moltes vegades va degenerar en un procés d'autèntica suburbanització de certes zones i barris. Serveis tan bàsics com col·legis o centres d'assistència sanitària primària eren pràcticament inexistent en poblacions que creixien amb rapidesa. En una entrevista a l'alcalde de Sant Joan Despí, Albert Camprubí Prats,⁴ aquest admetia els problemes de la

manca de subministrament d'aigua i electricitat existent llavors, el clavegueram, la manca d'habitatges, la pavimentació i l'enllumenat dels carrers, el cobriment del canal de la Infanta al seu pas pel nucli antic, l'adequació de les rieres que limitaven la població i moltes altres. Però quan va finalitzar el període com a alcalde, l'any 1973, als déficits esmentats anteriorment s'havia afegit un altre problema característic d'aquesta època: l'especulació urbanística, que sense cap tipus de control va facilitar la venda de terrenys privats i la construcció posterior, sense respectar els plans comarcals ni la distribució i l'alçada establertes a les diferents zones; també —cosa potser més greu— la venda de terrenys públics o municipals que va hipotecar el futur de la ciutat. Aquestes "actuacions" van provocar que principalment zones de nova construcció, com les Planes, adoptessin una fisonomia típicament suburbial, amb carrers sense urbanitzar, sense clavegueram, amb molts habitatges d'autoconstrucció i zones d'horts en rieres i barrancs. Les imatges de l'època⁵ fins i tot ens mostren vehicles cremats als solars existents, com també zones d'abocament sense control de runes i escombraries, com ara la riera de la Font Santa (actualment el parc del mateix nom). Com a resultat, l'any 1972 Sant Joan Despí era la segona població del Baix Llobregat amb menys superfície dedicada a parcs i jardins, amb només 0,10 hectàrees; únicament el municipi de Pallegà tenia una proporció pitjor. Al final del període, l'any 1975, la precària situació municipal es completava amb la informació publicada als diaris de l'època, on es denunciava la inexistent xarxa sanitària del municipi: es qualificava de «chiringuitos» els dos "centres mèdics" existents, un al nucli antic i un segon a les Planes, i es descrivia el primer com un pis privat llogat per uns metges «que hacen lo que buenamente pueden».⁶ La situació sanitària a Viladecans no era gaire més favorable, ja que l'any 1972 els 18.500 beneficiaris de la Seguretat Social existents a la població només disposaven d'un dispensari municipal, el qual tenia

com a dotació de personal sanitari un metge i una infermera.⁷

EL PROBLEMA ESCOLAR

Però potser entre tots aquests greus déficits caldria destacar la situació escolar existent llavors a Sant Joan Despí, per les greus conseqüències que comporta per al futur una situació de manca de places escolars que permetin l'escolarització, si més no a nivell bàsic, de la totalitat dels infants de la població. Llavors al municipi només existia una llar d'infants per a menors de 6 anys i era de caràcter privat. Per sobre d'aquesta edat, l'any 1970 a Sant Joan Despí hi havia 2.598 infants en edat escolar obligatòria, entenen-la de 6 a 14 anys; d'aquests, més de la meitat (concretament 1.507) no estaven escolaritzats per manca de places escolars al municipi, malgrat que oficialment les autoritats municipals només reconeixien un déficit de 397 places escolars.⁸ La infraestructura escolar prèvia, les escoles nacionals i l'escola de l'Ateneu, s'havia vist desbordada per l'allau de població que va rebre Sant Joan Despí durant aquest període i es va produir una situació de greu déficit que obligava un gran nombre d'infants a romandre als carrers de la població, sense rebre la més mínima formació escolar. Amb l'objectiu de pal·liar aquesta situació, a finals de la dècada dels seixanta es van construir dos nous centres d'ensenyament. I una vegada acabat l'ensenyament primari, als 14 anys, no hi havia a la població cap centre educatiu d'ensenyament secundari, fet que obligava els alumnes que volien continuar els estudis a traslladar-se fora del municipi, cap a poblacions veïnes dotades d'aquesta infraestructura. A Viladecans, la situació escolar inicial era força millor com a mínim en nombre de places, gràcies a les escoles públiques però també a les privades ja existents, la qual cosa va permetre que, segons xifres del mateix Consejo Sindical Provincial, dels 4.080 infants en edat escolar només 162 no tinguessin plaça als col·legis de la població. Però el creixement constant d'habitants de Viladecans, gent jove que tenien més d'un fill i

força aviat, feia créixer també ràpidament la població infantil en edat escolar, i provocava que les instal·lacions docents quedessin insuficients en pocs anys. El mateix alcalde de Viladecans, l'any 1971, admetia el fet que més de 300 infants de la població no estaven escolaritzats per manca de places i, l'any 1973-74, els sectors més crítics dintre del consistori preveïen uns 800 nens sense escolaritzar.⁹

En conjunt, els exemples que suposen aquestes dues poblacions del Baix Llobregat permeten entreveure els canvis profunds que van transformar els municipis d'aquesta comarca i del cinturó industrial de Barcelona en general. El canvi es va produir de forma tan ràpida i brusca que finalment, al començament del període de transició política cap a la democràcia, els municipis es van veure col·locats en una situació de déficit endèmic, molt compromesa i per derivació reivindicativa, la superació de la qual ha suposat un esforç veritablement important dels ajuntaments democràtics.

Miquel Ruiz Carrillo

Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat

NOTES

1. «Sant Joan Despí a la postguerra», a C. SANTACANA (coord.), *El franquisme al Baix Llobregat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 215-259 (Col·lecció Llorenç Sans, núm. 10).
2. M. RUIZ CARRILLO, *Viladecans a l'època del desenvolupament*, p. 387-409.
3. L. de RECOLONS, *La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica 1900-1970*, Barcelona: Laia, 1976 (Sèrie Història, núm. 10).
4. «Sant Joan Despí, hoy», *Diario de Barcelona*, 29 de novembre de 1970, p. 43-44.
5. *Mundo Diario*, 15 de maig de 1975, en l'informe «Sant Joan Despí: de rural a suburbial», p. 23.
6. *Mundo Diario*, 15 de maig de 1975, p. 23.
7. M. RUIZ CARRILLO, *Viladecans a l'època del desenvolupament*, p. 401.
8. Segons dades del Consejo Sindical Provincial (1974-75) analitzades per F. RUIZ ACEVEDO, A. GARCIA SANCHEZ i V. LIZANO BERGES, *Estilo Sindical del Baix Llobregat. El sindicalismo bajo la dictadura franquista: 1960-1976*, CC.OO. Baix Llobregat, 2003, p. 54 (Col·lecció Comarca Activa, vol. II).
9. M. RUIZ CARRILLO, *Viladecans a l'època del desenvolupament*, p. 399.